

УДК 343.37:338.24(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.15>**В. Л. Гончарук**

адвокат, доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри національної безпеки
та кафедри управління фінансово-економічною безпекою
Інституту безпеки Міжрегіональної Академії управління персоналом
<https://orcid.org/0000-0002-9627-9530>
Web of Science ResearcherID: LPQ-3758-2024

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З ЕКОНОМІЧНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Стаття досліджує питання протидії/боротьби з економічним правопорушенням в Україні. Основна увага зосереджена на специфічних ознаках економічної діяльності та негативних факторах, які породжують несприятливі наслідки для економічно сектору держави. Автор виокремлює системні недоліки, які впливають на подолання корупції в економічному секторі, розвиток тіньової економіки, вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на функціонування економічного зростання.

Економічна злочинність підсилює значні ризики для суспільства та держави. Боротьба із економічними злочинами в Україні велася завжди, однак значного покращення в цьому напрямку майже не спостерігалось. На даний час в Україні введено в дію Бюро економічної безпеки (БЕБ), яке є спеціалізованим органом, покликаним забезпечити протидію економічним правопорушенням. Його основні завдання полягають в запобіганні, виявленні, припиненні та розслідуванні злочинів, що загрожують економічній стабільності держави. БЕБ об'єднує функції, які раніше виконувала низка державних органів, сприяючи підвищенню ефективності у боротьбі з економічною злочинністю. В сучасних умовах БЕБ активно працює над розкриттям схем, пов'язаних із ухиленням від оподаткування, розкрадання бюджетних коштів та незаконного обігу підакцизних товарів, а також займається боротьбою з корупцією. У майбутньому передбачається вдосконалення діяльності БЕБ, включаючи розширення його повноважень та розробку нових стратегій для запобігання економічним правопорушенням.

Ефективна протидія економічним правопорушенням в Україні є ключовим фактором, що сприяє забезпеченню економічної стабільності та розвитку держави. Створення Бюро економічної безпеки стало важливим кроком у координації зусиль, спрямованих на боротьбу з економічною злочинністю. Окреслені питання допомагають оптимізувати процеси розслідування та запобігання економічним правопорушенням, вчасно їх виявити і подолати, зважаючи на умови воєнного і післявоєнного відновлення.

Ключові слова: економічна безпека, Бюро економічної безпеки, економічні правопорушення, корупція, тіньова економіка, ухилення від оподаткування, прозорість фінансових операцій, загрози національній безпеці.

Постановка проблеми. Економічна безпека є необхідною складовою повноцінного розвитку держави. Однак в силу різних обставин трапляється так, що економіка держави зазнає чималих збитків, руйнуючи роками напрацьовані механізми її захисту й розвитку. Економічні правопорушення першочергово впливають на стабільність та розвиток національної економічної безпеки України, Серед найбільш

поширених видів економічних правопорушень виокремлюють ухилення від сплати податків, корупційні ризики, зловживання бюджетними коштами, незаконна діяльність у сфері фінансових послуг та контрабанди тощо. Лише ефективна протидія цим негативним явищам, зокрема удосконалення нормативно-правової бази, підсилення правосвідомості громадян, а також створення ефективних механізмів

співпраці між правоохоронними органами, державними установами та міжнародними організаціями, сприятиме зміцненню економічної безпеки України. Важливою складовою залишається й впровадження сучасних цифрових технологій, які забезпечують прозорість фінансових операцій, підвищують ефективність контролю за використанням бюджетних коштів та знижують рівень корупційних ризиків.

Дослідження питання проблематики протидії економічним правопорушенням є надзвичайно актуальним для України зважаючи на низку сучасних викликів, першочергово пов'язаних із воєнною агресією, економічною нестабільністю та високим рівнем тіньової економіки. Економічні правопорушення не лише підривають фінансову стабільність держави, але й провокують соціальні наслідки, серед яких зниження рівня довіри громадян до державних інститутів та посилення нерівності у суспільстві.

Вивчення цієї проблеми зумовлено формування дієвих механізмів протидії економічним злочинам, необхідністю вдосконалення правової бази та реалізацією стратегій боротьби, спрямованих на мінімізацію ризиків в рамках економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питання протидії економічним правопорушенням займалися чимало дослідників. Серед вітчизняних науковців необхідно виокремити праці О. В. Ткаля та О. В. Ананьєва [1], А. Б. Мокрицької та А. В. Петриків [2], О. Ніпіаліді [3], Р. Р. Кузьміна [5], В. В. Долі [8], А. О. Овчаренко [10] та інших.

Однак, незважаючи на розробленість, питання залишається відкритим і потребує додаткового опрацювання.

Мета статті – на основі аналізу результатів загальнотеоретичних та галузевих досліджень сучасного стану проблематики протидії економічним правопорушенням дослідити напрацьований досвід України та перспективу подальшої боротьби з економічними правопорушеннями.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання протидії економічним правопорушенням, важливо зупинитися саме на процесі виявлення, розсліду-

вання та притягнення до відповідальності осіб, які здійснюють такі правопорушення. Означений процес включає в себе комплекс заходів, спрямованих на виявлення порушень, їх документування та доведення вини правопорушників у межах встановленої законодавством процедури.

Одним із головних елементів цього процесу – є створення та підтримка належної інфраструктури для боротьби з економічними правопорушеннями, розвиток спеціалізованих правоохоронних органів, які б змогли ефективно виконувати завдання, пов'язані із комплексними економічними злочинами, зокрема ухиленням від сплати податків, відмивання грошей, зловживання бюджетними коштами тощо. Важливим кроком залишається вдосконалення системи фінансового моніторингу та контролю за діяльністю підприємств, сприяючи вчасному виявленню змін і їх вплив на економічну безпеку держави.

Ще одним важливим аспектом протидії економічним правопорушенням є співпраця між національними та міжнародними правоохоронними органами. У сучасному світі економічні злочини часто мають транскордонний характер, а тому ефективна протидія економічним правопорушенням потребує узгоджених дій на міжнародному рівні, що включають обмін інформацією, співпрацю в розслідуваннях та взаємну правову допомогу. Особливо важливе значення має також роль правосвідомості громадян та підприємців, яка повинна спрямовуватися на підтримку антикорупційних заходів та боротьбу з економічними правопорушеннями.

Не менш важливою є і роль судової влади, оскільки ефективне та справедливе застосування норм законодавства сприяє гарантуванню того, що за економічні злочини винні особи будуть притягнуті до відповідальності, а потерпілі отримають належну компенсацію за завдані збитки.

Вітчизняні дослідники О. В. Ткаля та О. В. Ананьєва зазначають, що економічні злочини відзначаються низкою сутнісних ознак, а саме:

- корисливим характером, де основною метою є отримання вигоди шляхом незаконного привласнення економічних

ресурсів, порушуючи принцип еквівалентності, або прагнення до надприбутків в інтересах окремих осіб, третіх сторін чи організацій;

- кримінально карані діяння суб'єктів господарювання, що містять злочини, які виникають у договірних та зобов'язальних відносинах між суб'єктами господарювання та державою, стосовно виробництва, переробки, придбання, розподілу та обміну матеріальних благ і послуг;

- посягання на порядок управління економікою – злочини, спрямовані на підлив встановленого порядку економічного управління, що негативно впливає на функціонування економічної системи;

- зв'язок з професійною діяльністю – це тип злочинів, які здійснюються в рамках професійної діяльності суб'єктів господарювання та посадових осіб;

- значна шкода економічним інтересам, що призводить до значних збитків для держави, приватного підприємництва та громадян;

- тривалий та системний характер визначає злочини, які мають систематичний характер;

- множинність злочинів характеризується великою кількістю окремих злочинних дій. Ці ознаки підкреслюють складність та багатогранність економічної злочинності, що потребує комплексного підходу для її ефективного запобігання та протидії [1, с. 569].

Нині проблема протидії зловживанням державними фінансами та забезпечення економічної безпеки України постає досить гостро. Одна з основних причин такої загрози полягає у високому рівні тіньової економіки та криміналізації національної економіки, що призводить до формування кримінально-кланової системи розподілу суспільних ресурсів. В умовах економічного спаду та скорочення бюджетних витрат боротьба з економічною злочинністю в Україні стає настільки ж важливою, як і викорінення корупції. Функції протидії економічним злочинам розпорошені між різними інституціями та нерідко дублюються. Це своєю чергою призводить до неефективності заходів боротьби з економічними правопорушеннями та впливає на процес реформування системи контролю

за державними фінансами. Необхідність в створенні єдиного координаційного органу або вдосконалення механізмів взаємодії між існуючими структурами має на меті підвищити ефективність протидії економічній злочинності та забезпеченню економічної безпеки держави [2, с. 32].

Вітчизняна науковиця О. Ніпіаліді говорить, що економічна злочинність, особливо корупційного характеру, становить серйозну загрозу національній безпеці України, впливаючи на соціальну, правову та політичну сферу суспільного життя. Корупція підриває фінансову систему держави, знижує довіру населення до державних інституцій, послаблюючи здатність державних службовців захищати національні інтереси, використовуючи свої посади для особистого збагачення.

Корупція сприяє розвитку тіньової економіки, а її учасники не рідко, залучаються до схем, пов'язаних із відмиванням доходів. Дослідниця підкреслює, що без зниження рівня корупції заходи з детінізації економіки та протидії організованій злочинності в економічному секторі не зможуть дати очікуваного результату. Разом з тим, спроби боротися з корупцією лише через вибіркове покарання неефективні, оскільки не припиняють глибинні причини цих соціальних девіацій. Незважаючи на створення спеціалізованих антикорупційних органів, таких як Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) та Вищий антикорупційний суд (ВАКС), результативність розслідування та передачі до суду корупційних справ залишається низькою. Це стосується і справ за участю державних службовців, співробітників контрольних та наглядових органів, суддів, працівників митної та податкової служб, а також правоохоронних органів.

Для підвищення ефективності боротьби з корупцією дослідниця пропонує вдосконалювати законодавчу базу, забезпечувати незалежність антикорупційних органів та підвищувати рівень правосвідомості громадян. Лише комплексний підхід, котрий включає системні інституційні зміни та нульову толерантність до корупції, дозволить запровадити нові стандарти поведінки для державних службовців

і відновити довіру до державних інституцій [3, с. 62].

Сучасна економічна злочинність, окрім традиційних правопорушень, включає відносно нові види злочинів, зокрема кіберзлочинність та незаконний гральний бізнес. Незаконна діяльність у сфері грального бізнесу становить значну загрозу економічній безпеці держави та є одним із небезпечних злочинів у сфері провадження господарської діяльності. Згідно зі статтею 203-2 Кримінального кодексу України [4], організація або проведення азартних ігор без відповідної ліцензії карається штрафом від десяти до сорока тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік.

Кіберзлочинність набуває масштабного характеру, включаючи правопорушення проти інформаційної безпеки, шахрайство з використанням комп'ютерних технологій та інші злочини, пов'язані з несанкціонованим доступом до інформаційних систем і заволодіння цінною інформацією. Ці види злочинів наразі є досить популярними, оскільки удосконалення законодавчої бази та ефективних механізмів протидії для забезпечення економічної безпеки України часто відсутні і не врегульовуються належним чином.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, який інтенсивно почав впроваджуватися в усі сфери життєдіяльності людей, та використання сучасних персональних комп'ютерів, інформаційно-обчислювальних мереж формує умови для реалізації принципово нових схем і методів злочинної діяльності. Нині найбільш поширеними типами кіберзлочинності є камкординг, кардшаринг, фальшиві інтернет-аукціони, розсилка листів (спам), азартні онлайн-ігри (із вкладом грошей), створення вірусів, крадіжка персональних даних та особистої інформації.

Серед економічних чинників, що сприяють зростанню економічної злочинності, особливо вагомим є низький рівень доходів громадян. Недоліки в регулюванні кредитно-фінансових відносин, лібералізація цін, гра з відсотковими ставками на кредит та податковими ставками, а також

значна бюрократизація процесів державних закупівель формує підґрунтя для зростання як економічної злочинності, так і тіньової економіки [5, с. 105].

Оскільки формування ефективної системи економічної безпеки з протидії злочинам в економічному секторі потребувало негайного вирішення, в Україні було створено контролюючий орган – Бюро економічної безпеки (БЕБ). Його головна особливість полягає у боротьбі з фінансовими злочинами та підсиленні економічної стабільності держави. Деякі науковці зазначають, що задля ефективного функціонування цього контролюючого органу необхідно було враховувати не лише вітчизняний, але й міжнародний досвід, оскільки саме міжнародний досвід сприятиме відновленню втраченої довіри до державних інституцій в окресленому секторі і допоможе вплинути на стабільність економічної безпеки в державі.

Не секрет, що відчутні проблеми, пов'язані з корупцією та низьким рівнем економічної прозорості, вивчення міжнародного досвіду у вдосконаленні механізмів протидії економічній безпеці – мають стати запорукою подолання економічних злочинів. Створення у 2021 році БЕБ розпочалося із прийняття Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» [6]. Стаття 1 Закону виокремлює БЕБ як центральний орган виконавчої влади, головне завдання якого полягає в запобіганні та протидії правопорушенням, які загрожують економічній стабільності держави. БЕБ здійснює правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та іншу діяльність, визначену Законом [7, с. 64].

Бюро економічної безпеки України (БЕБ) було створено з метою усунення дублювання функцій податкової міліції та інших правоохоронних органів у сфері боротьби з економічними злочинами. Однак на практиці спостерігається конкуренція між цими органами, що свідчить про невирішеність проблеми розмежування їхньої діяльності. До повноважень БЕБ входить накладення арешту на майно або кошти, що містяться на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах з метою збереження речових доказів чи забезпечення можливості конфіскації

(спеціальної конфіскації) майна у кримінальних провадженнях, пов'язаних із тяжкими або особливо тяжкими злочинами. Такі заходи значно не відрізняються від тих, які здійснюють Державне бюро розслідувань, Національна поліція України чи Служба безпеки України. Це свідчить про необхідність чіткого визначення та розмежування повноважень між БЕБ та іншими правоохоронними органами задля уникнення дублювання функцій та підвищення ефективності боротьби з економічними правопорушеннями [8, с. 443].

В рамках протидії економічним правопорушенням БЕБ як орган, що безпосередньо займається цим питанням, впливає на виявлення потенційних зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих та неструктурованих даних. Виявлення зон ризику в економіці через аналіз структурованих і неструктурованих даних є одним із головних напрямів діяльності Бюро економічної безпеки України (БЕБ). Застосування ризик-орієнтованого підходу, передбаченого законодавством, дозволяє ефективно ідентифікувати та оцінювати загрози, пов'язані із економічною безпекою держави. Це сприяє своєчасному виявленню низки деструктивних чинників та обранню оптимальних засобів протидії їм, тим самим підвищуючи ефективність роботи БЕБ [8, с. 444].

Оцінка ризиків і загроз економічній безпеці держави передбачає використання сучасних аналітичних інструментів для їх мінімізації та усунення. Завдяки цим методам можливо ідентифікувати поточні та майбутні ризики, а також розробити ефективні напрями боротьби з подібними загрозами. Застосування превентивних заходів, зокрема кримінального аналізу, дозволяє виявляти об'єкти злочинного впливу та методики економічних злочинів. Особливого значення ці інструменти набувають у боротьбі з правопорушеннями, пов'язаними з інформаційно-комунікаційними технологіями, з огляду на швидкий розвиток цієї сфери.

Бюро економічної безпеки України (БЕБ) створено для запобігання, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, що загрожують економічній безпеці держави. На відміну

від податкової міліції Державної фіскальної служби, БЕБ має ширшу підслідність, визначену частиною 3 статті 216 Кримінального процесуального кодексу України [9]. Зокрема, детективи БЕБ здійснюють досудове розслідування правопорушень, передбачених статтями 199, 200, 203-2, 204, 205-1, 206, 212, 212-1, 218-1, 219, 220-1, 220-2, 222, 222-1, 223-1, 224, 229, 231, 232, 232-1, 232-2, 233 Кримінального кодексу України. Також вони розслідують правопорушення, передбачені статтями 191 (якщо предметом є бюджетне відшкодування), 206-2, 210, 211 Кримінального кодексу [4], якщо ці справи не належать до підслідності Державного бюро розслідувань чи Національного антикорупційного бюро України.

Таким чином, БЕБ виконує комплексні функції з протидії економічним правопорушенням, використовуючи в своєму арсеналі як правоохоронні, так і аналітичні інструменти, дозволяючи ефективно реагувати на загрози економічній безпеці держави. Під час дії воєнного стану Бюро економічної безпеки України (БЕБ) переорієнтувало свою діяльність на протидію економічним загрозам, пов'язаним із військовою агресією. Так, завдяки зусиллям БЕБ було заарештовано значні активи РФ та республіки РБ, здійснено розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, які завдали значної шкоди економіці України, а також викрито схеми розкрадання гуманітарної допомоги. В подальшому уряд планує продовжувати реформування Бюро, розширюючи його повноваження, зокрема у сфері розробки програм протидії злочинності [10, с. 69].

Протидія економічним злочинам у воєнний та поствоєнний період в Україні має важливе значення для збереження економічної стабільності та відновлення країни після війни. Під час війни економічні злочини, такі як фінансова злочинність, шахрайство з гуманітарною допомогою, спекуляції тощо, безпосередньо загрожують національній безпеці та фінансовій стійкості країни. Відповідно, важливою є скоординована діяльність правоохоронних органів, зокрема Бюро економічної безпеки України (БЕБ), у напрямку розслідування злочинів, конфіскації активів

агресора та запобігання економічним правопорушенням.

У поствоєнний період основними завданнями мають стати:

1) вдосконалення правових механізмів запобігання економічній злочинності, включно з ухваленням чіткого визначення таких злочинів у законодавстві;

2) відновлення довіри до фінансових інституцій через прозорі процеси розподілу ресурсів для відбудови;

3) розроблення нових стратегій економічної безпеки, які враховують сучасні виклики, включаючи кіберзагрози;

4) впровадження міжнародного досвіду у сфері попередження економічної злочинності, зокрема механізмів моніторингу та контролю.

Подальше реформування економічних і правових структур сприятиме формуванню стабільної економічної системи, здатної ефективно реагувати на виклики і забезпечувати сталий розвиток держави і її економічного сектору. Важливо продовжувати наукові дослідження з цієї тематики, дозволяючи розробляти ефективні доктринальні підходи в протидії економічній злочинності. Це особливо актуально з огляду на необхідність інтеграції України до європейської спільноти та забезпечення економічної безпеки в умовах сучасного розвитку суспільства.

Висновки. Протидія економічним правопорушенням в Україні залишається актуальною проблемою, особливо в умовах воєнного стану. Військові дії провокують додаткові проблеми для економічної безпеки, зокрема через посилення корупційних ризиків та зростання тіньової економіки. Водночас, ефективна боротьба з економічними злочинами є досить важливою, оскільки впливає на стабільність держави та забезпечення добробуту громадян.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері міститимуть аналіз міжнародного досвіду боротьби з економічними злочинами, розробку нових методик оцінки ризиків та загроз економічній безпеці, а також вивчення впливу цифровізації на ефективність протидії економічним правопорушенням. Комплексний підхід до вирішення цих проблем сприятиме підвищенню ефективності заходів протидії еко-

номічним злочинам та зміцненню економічної безпеки України.

Список використаної літератури:

1. Ткаля О. В., Ананьєва О. В. Щодо змістовного розуміння економічної злочинності. Юридичний науковий електронний журнал. Випуск 1. 2024. С. 568–571. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/137.pdf
2. Мокрицька А. Б., Петриків А. В. Організаційне забезпечення протидії економічним правопорушенням. Економіка, фінанси, право. Випуск 11 (3). 2017. С. 31–34. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/66159>
3. Ніпаліді О. Профілактика економічної злочинності як важливий напрямок діяльності правоохоронних органів: стан, тенденції, проблеми. Актуальні проблеми правознавства. 4(24). 2020. С. 61–67. URL: <file:///D:/Documents/Downloads/admin,+4-2020-61-67.pdf>
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Кузьмін Р. Р. Запобігання злочинам у сфері господарської діяльності: монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ., 2012. 408 с.
6. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021. № 1150-IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.
7. Зардов Р., Фокша Л. Аналіз міжнародного досвіду діяльності органів економічної безпеки: можливості для вдосконалення роботи БЕБ в Україні. *UNIVERSUM*, 13, 2024. 63–69. URL: <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1260>.
8. Доля В. В. До питання загальної характеристики завдань бюро економічної безпеки України. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 441–445.
9. Кримінально процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
10. Овчаренко А. О, Мишанич А. В. Роль бюро економічної безпеки України в умовах воєнного стану. Правова позиція, №2 (35). 2022. С. 68–71. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/2/12.pdf>.

Honcharuk V. Key aspects of combating economic offenses: domestic experience

The article examines the issue of combating economic crimes in Ukraine. The main attention is focused on the specific features of economic activity and negative factors that generate adverse consequences for the economic sector of the state. The author identifies systemic shortcomings that affect the overcoming of corruption in the economic sector, the development of the shadow economy, the influence of external and internal factors on the functioning of economic growth.

Economic crime increases significant risks for society and the state. The fight against economic crimes in Ukraine has always been carried out, but there has been almost no significant improvement in this direction. Currently, the Bureau of Economic Security (BEB) has been put into operation in Ukraine, which is a specialized body designed to combat economic crimes. Its main tasks are to prevent, detect, suppress and investigate crimes that threaten the economic stability of the state. The BEB combines functions that were previously performed by a number of state bodies, contributing to increased efficiency in the fight against economic crime. In modern conditions, the BEB is actively working to uncover schemes related to tax evasion, embezzlement of budget funds and illegal circulation of excisable goods, and is also engaged in the fight against corruption. In the future, it is planned to improve the activities of the BEB, including expanding its powers and developing new strategies to prevent economic crimes.

Effective counteraction to economic crimes in Ukraine is a key factor contributing to ensuring economic stability and development of the state. The creation of the Bureau of Economic Security was an important step in coordinating efforts aimed at combating economic crime. The outlined issues help optimize the processes of investigation and prevention of economic crimes, timely detect and overcome them, taking into account the conditions of war and post-war recovery.

Key words: *economic security, Bureau of Economic Security, economic crimes, corruption, shadow economy, tax evasion, transparency of financial transactions, threats to national security.*